

I. GIMNAZIJA V CELJU

Šolsko leto: 2004/ 2005

CARMINA BURANA

-

CARMINA BURANA

UVOD:

Pogosto nam zgodovinska zbirka ali literarno delo iz preteklosti omogoči boljše razumevanje družbe, v kateri je bilo ustvarjeno. Včasih so odkritja plod dolgotrajnih raziskav, včasih pa se zgodi, da jih odkrije prava oseba ob pravem času. Večina biserov literarne zapuščine sicer ni imela namena predstavljati tedanje družbe, a vseeno nam marsikatero delo ponuja odličen vpogled v življenje takratnega časa.

Buranski kodeks, kot se je prvotno imenovala pesmarica Carmina Burana, so našli leta 1803 v benediktinskem samostanu v Benedikteurnu v južni Nemčiji. Lepo opremljeni rokopisni kodeks so prvotno poimenovali Benedictobura ali Bura Sancti Benedicti, nadeli pa so mu tudi vzdevek Codex Buranus. Ime Carmina Burana je zbirki dal Johann Andreas Schmeller, ki jo je objavil leta 1847, skoraj 45 let po njenem odkritju. Pesmarica je bila že od vsega začetka v središču pozornosti; kot anonimno blago so jo poznali predvsem študentski krogi, začelo pa se je tudi ponovno izdajanje s prevodi v modernejšje jezike.

Carmina Burana velja za najbogatejšo zbirko srednjeveške posvetne literature, ki nudi obsežen opis socialnega in verskega vedenja ter izpostavlja podobnosti med takratnim in sodobnim časom.

NASTANEK:

Kodeks je nastal v 12. oziroma 13. stoletju. Čeprav so ga našli v južni Nemčiji so pesmi po vsej verjetnosti prihajale iz širšega zahodnoevropskega prostora. Znano je namreč, da se v tem obdobju ljudje niso kaj dosti menili za nacionalne meje, sploh pa je Zahodna Evropa predstavljala enoten kulturni prostor.

Knjigo sestavlja nekaj sto pesmi, ki so napisane v latinščini (ki prevladuje), nemščini in francoščini tedanjega časa. Prav francoski in nemški jezik se v teh besedilih prepletata. Pesmi so različnih obsegov-od enostiških vrstic do pesmi s številnimi kiticami in refrenom.

Rokopis je sestavljen tako, da je v kompoziciji viden določen načrt (vsebinski razdelki):

- moralistično-satirične pesmi
- ljubezenske pesmi
- pivske, kockarske in veseljaške pesmi
- nabožne igre

Začetek rokopisa je bil izgubljen že v srednjem veku; predvidevajo, da je v njem bila nabožna lirika; predvsem himne. Še danes pa ni znano, ali je delo Carmina Burana nastalo samo od sebe ali je plačano delo po naročilu bogate duhovščine. Zdi se, da je naročnik ali kdorkoli je pesmarico uredil želel vanjo zajeti vse literarne in glasbene zvrsti tedanjega časa (pesmi za branje, pesmi za petje, pesmi za ples, odlomki evangelija, pasijonske igre). Prevladujejo ritmične pesmi-verze gradijo z zaporedjem naglašanih in nenaglašanih zlogov; to ustvarja nekako naravno petje; pesmi z refrenom so bile plesne pesmi. Zastopane so tudi metrične pesmi, ki se naslanjajo

na antična metrična pravila, verzni obliki sta heksameter in elegični distih, kot novost pa so uvedi notranjo oz. zunanjo rimo.

PESMI

Pesmi so preproste, enostavne in jasne. V svoji jasnosti so včasih tudi zelo stroge, krute. Na površini govorijo skozi krščansko preprostost, v sebi pa skrivajo pogansko strast. V večini teksta je prisotno "bičanje" v 13-zložnem verzu poezije Goliardov (avtorjev pesmarice), vendar je v njem tudi nežnost, ki občasno vstane sredi opolzkosti. V verzih je moč čutiti resnično vsebino-to je prikrito smešenje moralnih norm.

MORALISTIČNO-SATIRIČNE PESMI

Gre predvsem za splošne tožbe o človeku in svetu, moralni razkroj, zlorabe Cerkve. So predvsem kritika in satira na račun pohlepnosti in pokvarjenosti cerkvene hierarhije.

Če gledamo s sociološkega vidika opazimo, da se je takrat razmahnilo denarno gospodarstvo, največje koristi od tega pa bi naj imel ravno Rim. Prav zaradi tega je denar v tem delu predstavljen kot simbol za vse zlo, še več, prikazan je kot demonična sila.

Najhujša oblika lakomnosti in pohlepa je simonija; to je prodajanje duhovnih darov za denar; ta vprašanja so v stoletjih, ki so sledila pripeljala do reformacije.

Kljub vsemu pa na te pesmi ne smemo gledati kot na napad na Cerkev kot institucijo. Kritika namreč raste ravno iz zavesti o resničnih in pravih vrednotah krščanstva.

LJUBEZENSKE PESMI

Ta del obsega največ pesmi, ki so razposajene in sproščene. Gre za svojevrstno erotično liriko, ki je tedanje čase burila duhove. Čeprav so pesmi za današnji čas standardne, obrati so stereotipni, motivi pa klišejski, so takrat predstavljale nekaj novega. Ljubezen je obravnavana kot kozmična sila. Za razliko od trubadurske lirike, ki je prav tako značilna za srednji vek, te pesmi poudarjajo telesni užitek medtem ko poduhovljena ljubezen ni pomembna, ljubezensko snubljenje pa ni prav nič tenkočutno; zaljubljenec si po potrebi pomaga tudi z grobo silo. Večinoma so pesmi zgrajene po stalnem obrazcu: preprosto dekle (po navadi pastirica) in vitez, ki si jo poskuša pridobiti ali z lepimi besedami ali darili. Ta oblika pesmi je dobila ime pasturela, ki je bila razširjena tudi v romanskih jezikih tedanjega časa. Prav to je še en odstop od trubadurske lirike; tam je dekle

vedno plemkinja oz. višjega stanu, zato še bolj nedosegljiva; tukaj pa preprosta kmečka deklica.

Čeprav v večini pesmi prevladuje brezskrbno uživaštvo in čutno veselje, se pojavijo tudi pesmi osebne tragedije (npr. izpoved zapuščenega nosečega dekleta).

Pomemben element je parodija; ta je dosežena zlasti s sklicevanjem na avtoriteto Biblije.

PIVSKE, KOCKARSKE IN VESELJAŠKE PESMI

Ta del je Carmini Burani prinesel največjo popularnost. Podobno kot v ljubezenskih pesmih igra tudi v tem delu veliko vlogo parodija. Podrobna oznaka pesmi sploh ni potrebna; govorica pesmi pove vse sama od sebe.

NABOŽNE IGRE

Dodane so bile, da bi bile zajete vse literarne in glasbene zvrsti tedanjega časa. Obsegajo pasijonske igre, berilo iz evangelija...

AVTORJI CARMINE BURANE

Avtorji pesmarice so goliardi in vaganti; poimensko avtorji niso navedeni. Beseda "goliardus" je nastala v visokem srednjem veku; izpeljana je iz imena Goliath, kakor so imenovali bibličnega Galijata, ki predstavlja hudiča; goliard je torej "hudičev človek". Razlaga je po svoje nelogična saj gre nenazadnje tudi za menihe in humaniste. Druga razlaga imena: gula, latinska beseda, ki pomeni golt, goltanec; v srednjem veku je dobila še pomen pijanca in požrešneža. Ti ljudje so bili zunaj ustaljenega družbenega reda, brezpravni in brez časti; nekakšni izobčenci.

Goliardi so oboževali prvinske užitke življenja in so verjeli, da ima boginja sreče popoln nadzor nad užitki. Poleg religije so uživali v neomejenih količinah vina, žensk in srednjeveških pesmi, kar se odraža tudi literaturi, ki so jo pisali. Norčevali so se iz cerkvenih avtoritet, opevali pijančevanje ter prosili boga, da bi se še več devic predalo skušnjavi mesa.

Njihova plebejska različica so bili vaganti. Ti so sebe prištevali med izobražence, saj so obiskovali univerze, ki so se začele pojavljati takrat. Med pisci teh pesmi so se znašli tudi falirani študentje in ubežni menihi, ki so se morali z nečim preživljati, zato so pisali pesmi in jih recitali oz. peli na javnih mestih za denar. Tematiko za pesmi so pobirali iz svojega boemskega načina življenja: takrat je bilo namreč "popularno" menjavat

univerze; šole, univerzitetna središča in samostani pa so bili polni raznoraznega razvrata-pijančevanje, hazardiranje, pretepaštvo, vlačuganje....

Najbolj znan predstavnik vagantov je Arhipoet, ki ga imajo za klasika vagantske poezije. Arhipoet seveda ni njegovo pravo ime (to ni znano); znano pa je, da je študiral gramatiko, retoriko in medicino. Zaradi menjavanja univerzitetnih središč, je prepotoval vso srednjo Evropo. Ker je izhajal iz plemiških vrst je lažje dobil mecena, kateremu je v svojih pesmih pogosto tožil o svojih treh največjih grehih; ti bi naj bili ženske, kocke in vino.

Za vagante lahko rečemo, da so bili pesniki v svobodnem poklicu; če je bila mecenu pesem všeč so dobili plačilo, v obratnem primeru pa ne. Kar pa tudi ni bilo slabo, saj so lahko v naslednji pesmi preklinjali čez "oderuške bogatine".

OPERA CARMINA BURANA

»Fortuna je bila dobra z menoj, ko mi je namenila, da sem slučajno dobil v roke katalog antikvariata iz Würzburga. V njem me je magično pritegnil naslov Carmina Burana,« je zapisal Carl Orff v svojih spominih.

Orffovo prvo veliko delo in zagotovo do danes njegova najbolj priljubljena skladba je Carmina Burana za soliste, zbor in orkester (1935-36). Orff je uporabil latinsko kroniko iz bavarskega samostana »Benediktbeuren«. V njej so ljubezenske in pijanske pesmi ter pesmi o požrtijah. Večina jih je bila zapisana v latinskem jeziku, veliko pa tudi v srednjeveškem nemškem. Za nameček so imele nekatere latinske pesmi refrene v francoščini. Zasnoval je kantato na teh srednjeveških pesmih, polno radostnih, barbarskih ostninatov, ponavljajočih se ritmičnih in melodičnih obrazcev. Orff je že v naprej slutil, da bo delo uspešnica, saj je leta 1937 napisal svojemu založniku: »Vse, kar sem doslej napisal in ste vi, žal, natisnili, lahko vržete med star papir.« Po izvrstnem uspehu, ki ga je doživela prva izvedba dela, je skladatelj umaknil skorajda vsa svoja zgodnejša dela in se posvetil pisanju za glasbeni oder, pri čemer se je naslanjal na slog, ki ga je razvil v kantati Carmina Burana, in na načela grškega gledališča. Tako je razvil izjemno prepričljiv glasbeni jezik, ki ga prežemata na eni strani bavarsko kmečko življenje in na drugi krščanski misterij.

Ko so opero Carmina Burana prvič predstavili občinstvu leta 1995, je povzročila val navdušenja. Kultura in zabava sta bili združeni kot še nikoli prej v celoto, ki je prava avdiovizuelna umetniška mojstrovina. Pesmi v

kantati tvorijo 24 magičnih slik, ki se pojavljajo in izginjajo pod »kolesom življenja«, govore zgodbo o sreči in nesreči, življenju in smrti. Carl Orff se je namenoma vzdržal uporabe klasične dramaturgije in se oddaljil dramatičnim dialogom in konfliktom. Namesto tega je pustil naj lirika narekuje različne scene življenja in človeškega obstoja, od sreče do nesreče, ljubezni in sovraštva, življenja in smrti v naključnem vrstnem redu. Čaščenje nebes se spogleduje z pogodbo z hudičem, cerkvena oblast, meščani, glumač, berač in burkež - v tem navideznem srednjeveškem svetu imajo vsi ljudje enako poželenje.

CARMINA BURANA

(povzetek)

SPLOŠNO:

- l. 1803 so v benediktinski opatiji Benediktbeuern (južna Nemčija) našli lepo opremljen rokopisni kodeks
- prvotno ime: BENEDICTOBURA ali BURA SANCTI BENEDICTI; vzdevek CODEX BURANUS
- Johann Andreas Schmeller (prvi izdajatelj) ga je l. 1847 poimenoval CARMINA BURANA
- pesmarica je bila deležne velike pozornosti (študentski krogi; prevajanje v moderne jezike)
- pesmi so po vsej verjetnosti nastajale po celi Z Evropi (predstavlja enoten kulturni prostor; niso se menili za nacionalne meje)

NASTANEK in AVTORJI

- rokopis je nastal v 12. in 13. stoletju
- avtorji pesmi so Goliardi in Vaganti (pojavljajo se različne razlage kdo bi naj to bili: izobraženci, humanisti, ubežni menihi, falirani študentje, ljudje "z dna" družbe,...)
- ni jasno ali je zbirka nastala spontano ali je bila "plačan projekt"

PESMI:

- obsega več 100 pesemskih besedil zelo različnega obsega
- večina pesmi je napisana v latinskem jeziku; nekatere tudi v nemščini in francoščini tedanjega časa
- rokopis je sestavljen tako, da je v kompoziciji viden določen načrt
- začetek rokopisa je izgubljen; predvidevajo, da je v njem bila nabožna lirika, predvsem himne

VSEBINSKI RAZDELKI:

Moralistično-satirične pesmi

- *splošne tožbe o človeku in svetu*
- *moralni razkroj*
- *zloraba Cerkve (kritika in satira na račun pohlepnosti in pokvarjenosti Cerkvene hierarhije)*
- *izpostavlja vprašanje, ki so v kasnejših stoletjih pripeljala do reformacije*

Ljubezenske pesmi

- *erotična lirika; predstavlja največji delež*
- *standardne pesmi; stereotipni obrati, klišejski motivi*
- *nasprotja s trubadursko liriko:*
 - *poudarjen je pomen telesnega užitka*
 - *ljubezensko snubljenje ni prav nič tenkočutno; zaljubljenec si po potrebi pomaga s silo*
 - *dekle je preprostega stanu (pogost je motiv pastirice), fant (po navadi vitez) si jo skuša pridobiti z lepimi besedami in darili*
- *pomemben element je parodija (sklicevanje na avtoriteto biblije)*
- *lahko je tudi osebno tragična (izpoved zapuščenega nosečega dekleta)*
- *pasturela = stalni pesniški obrazec, pogost v romanskih pesmih; ljubezenska pesem katere akterja sta pastirica in vitez*

Pivske, kockarske in veseljaške pesmi

- *najbolj popularen del*
- *pomemben element je parodija*
- *podrobna analiza ni potrebna; pesmi so same po sebi dovolj jasne*

Nabožne igre

- *dodane, da bi bile zajete vse literarne in glasbene zvrsti*
- *pasijonske igre*

OPERA CARMINA BURANA

- najbolj znano delo skladatelja Carla Orffa (nastala v letih 1935/36)
- obsega 24 slik; najbolj znani del opere je "O, Fortuna" (pesem naslovljena boginji sreče)
- pesmi namenjene solistom; poudarek je tudi na zborovskem petju
- novost v operi: bolj kot epske prvine in klasična dramaturgija je pomembna liričnost, ki izvira iz originalnih pesmi
- po mnenju nekaterih strokovnjakov s področja glasbe je opera Carmina Burana najbolj perfektno delo 20. stoletja